

حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران صورت گرفت

علمی گ ۱۲ روزه

کیفری و ترمیمی در زمینه جنایت‌های جنگی و بین‌المللی پاسخ دهد. این نشست را می‌توان یکی از مهم‌ترین گردهمایی‌های علمی سال در حوزه حقوق دانست. این رویداد با تمرکز بر سه محور تخصصی، نه‌تنها به

مسائل روز حقوقی می‌پردازد، بلکه راهکارهایی عملی برای پیشبرد عدالت در سطوح ملی و بین‌المللی ارائه می‌دهد. در ادامه، اهمیت هر یک از پنل‌های این نشست از منظر حقوقی بررسی می‌شود.

مجامع بین‌المللی

در زمینه عدالت ترمیمی، ذاکرحسین به نقش دیوان کیفری بین‌المللی در جبران خسارات قربانیان، حتی خارج از فرآیند قضایی، اشاره کرد. او از صندوق تأمین خسارات قربانیان دیوان به‌عنوان ابزاری

برای جبران مالی و معنوی خسارات نام برد و گفت که این سازوکار می‌تواند صدای قربانیان را به گوش جهانیان برساند و به بازسازی روایت حقوقی کمک کند.

سخنران چهارم: دکتر هیبت‌اله نژندی‌منش

دکتر هیبت‌اله نژندی‌منش، عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی، با احتیاط به پیشنهاد استفاده از دیوان کیفری بین‌المللی نگرینست و استدلال کرد که پذیرش صلاحیت مسودی

دیوان ممکن است هزینه‌های سیاسی برد و گفت که این سازوکار می‌تواند صدای قربانیان را به گوش جهانیان برساند و به بازسازی روایت حقوقی کمک کند. او همچنین به معاهده مودت ۱۳۰۸ بین ایران و آلمان اشاره کرد که امکان ارجاع اختلافات به داوری را فراهم می‌کند.

در حوزه عدالت ترمیمی، عابدینی بر نقش دیوان در جبران خسارات قربانیان از طریق احکام معاهداتی تأکید کرد. او معتقد بود که این احکام می‌توانند به بازسازی حقوقی و مالی خسارات کمک کنند، هرچند صلاحیت اختیاری دیوان و نفوذ شورای امنیت چالش‌هایی ایجاد می‌کند.

نشست تخصصی «عدالت خواهی ملی» در ۲۶ مهرماه ۱۴۰۴ از ساعت ۱۴ تا ۱۵:۳۰ در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران برگزار شد. این نشست، با مدیریت دکتر محمدهادی ذاکرحسین، به بررسی ابعاد داخلی پیگیری حقوقی و کیفری جنایات بین‌المللی، به‌ویژه تجاوز ۱۲روزه رژیم صهیونیستی پرداخت. سخنرانان این پنل، شامل دکتر مهدی هادی، دکتر علی خالقی و دکتر سید حسین سادات‌میدانی، راهکارهایی برای تحقق عدالت کیفری و ترمیمی در سطح ملی ارائه کردند. این گزارش تحقیقی به تحلیل سخنان هر سخنران و پیشنهاد‌های آنها برای تحقق عدالت در برابر تجاوزات بین‌المللی می‌پردازد.

سخنران اول: حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی هادی (معاون حقوقی و امور مجلس قوه قضائیه)

کرد: آیا جنگ رخ داده مشروعیست داشته است (حق بر جنگ) و آیا مقررات حقوق بشردوستانه در جنگ رعایت شده است (حق در جنگ). وی استدلال کرد که بر اساس منشور ملل متحد، این تجاوز هیچ توجیهی ندارد، چه از منظر دفاع مشروع (ماده ۵۱) و چه امنیت جمعی (ماده ۴۲). همچنین، عدم شناسایی رژیم صهیونیستی توسط ایران و نبود معاهدات مشترک با آمریکا، پیگیری بین‌المللی را دشوار کرده است. در حوزه عدالت کیفری، هادی به داخلی و همکاری قضایی با دیگر کشورها خلأها قانونی در ایران اشاره کرد. نبود قانون ماهوی برای جرم‌انگاری جنایات بین‌المللی (مانند جنایات جنگی، نسل‌کشی، جنایت علیه

بشریت و تجاوز) مانع از تشکیل پرونده با عناوین دقیق است. او از تهیه سه لایحه در قوه قضائیه خبر داد:

۱. **لایحه مبارزه با تروریسم:** برای جرم‌انگاری اقدامات تروریستی که در مراحل نهایی تدوین است. ۲. **لایحه همکاری‌های قضایی بین‌المللی:** با ۱۵۰ ماده که کلیات آن در مجلس تصویب شده و ابزار مهمی برای تعاملات قضایی بین‌المللی خواهد بود. ۳. **لایحه جنایات بین‌المللی:** که اخیراً در دولت تصویب شده و جرم‌انگاری چهار جرم اصلی (جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت، نسل‌کشی و تجاوز) را با الهام از اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (ICC) انجام داده است. این لایحه با بومی‌سازی‌هایی مانند حذف «تعقیب» از تعریف جنایت علیه بشریت (ماده ۷ اساسنامه رم)، مشکلات داخلی را کاهش می‌دهد.

هادی تأکید کرد: «ورود قوه قضائیه به این پرونده‌ها ضروری است، زیرا این جنایات (قتل، تخریب، صدمه بدنی) در داخل کشور رخ داده و ماده ۲۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری، دادستان کل را موظف به پیگیری دعایو با صیغه بین‌المللی می‌کند. همچنین، بیانات رهبر انقلاب مسئولیت قوه در حوزه عدالت ترمیمی، هادی بر ضرورت برآورد دقیق خسارات مادی، معنوی و تنبیهی تأکید کرد. او پیشنهاد داد که خسارت تنبیهی و زیان‌های روانی (مانند استرس پس از سانحه) در قوانین داخلی به رسمیت شناخته شوند، زیرا رویه فعلی محاکم ایران در جبران خسارات معنوی محدود است. او همچنین ایده استفاده از دعوای جمعی (Class Action) را برای رسیدگی به شکایات متعدد و

مشابه مطرح کرد تا فرآیند قضایی کارآمدتر شود.

سخنران دوم: دکتر علی خالقی (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

دکتر خالقی بر چالش‌های نظری و عملی دادگاه‌های ملی در پیگیری جنایات بین‌المللی تمرکز کرد. او استدلال کرد: «محاکم بین‌المللی، مانند دیوان کیفری بین‌المللی (ICC)، به دلیل کندی، محدودیت‌های صلاحیتی و عدم عضویت ایران، گزینه‌ای فوری برای عدالت‌خواهی نیستند. ازاین‌رو، محاکم ملی (داخلی و خارجی) باید فعال شوند.» در حوزه عدالت کیفری، خالقی سه پیش‌نیاز برای پیگیری جنایات در سطح ملی را برشمرد:

۱. **جرم‌انگاری:** ایران فاقد قوانین جامع برای جرم‌انگاری جنایات بین‌المللی است. تلاش‌های قبلی (مانند مجلس ششم) به دلیل مخالفت شورای نگهبان متوقف شد. او ایران را «شمارکرتنبیل» در بهره‌گیری از معاهدات بین‌المللی دانست و تأخیر در الحاق به کنوانسیون‌هایی مانند مبارزه با تأمین مالی تروریسم را نمونه‌ای از این کم‌کاری خواند. ۲. **صلاحیت:** ایران به دلیل وقوع جنایات در خاک خود، از صلاحیت سرزمینی برخوردار است و می‌تواند حتی اقدامات خارج از خاک را (به دلیل نتایج آن در ایران) پیگیری کند. با این حال، رسیدگی غیابی (ماده ۴۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری) در حقوق

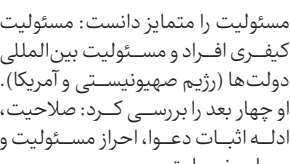
بین‌الملل وجهه‌ای ندارد و فایده عملی محدودی دارد.

۳. **معاضدت قضایی:** نبود معاهدات استرداد با بسیاری از کشورها، محدودیت‌های سیاسی و موانعی مانند مجازات اعدام در ایران، استرداد متهمان را دشوار می‌کند. همچنین، تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری (محدودیت انتخاب وکیل) مانع استرداد از کشورهایی مانند فرانسه است که بر حقوق دفاعی متهم تأکید دارند.

در حوزه عدالت ترمیمی، خالقی به اهمیت مستندسازی دقیق جنایات برای استفاده در آینده اشاره کرد. او معتقد بود که حتی اگر احکام داخلی فوری اجرایی نشوند، می‌توانند به عنوان مبنایی برای پیگیری‌های بین‌المللی با فشار سیاسی در مذاکرات دیپلماتیک عمل کنند.

سخنران سوم: دکتر سید حسین سادات‌میدانی (عضو هیأت علمی دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه)

دکتر سادات‌میدانی بر هم‌کنشی بین حقوق داخلی و بین‌المللی در پیگیری جنایات ۱۲روزه تمرکز کرد و دو نوع

مسئولیت را متمایز دانست: مسئولیت کیفری افراد و مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (رژیم صهیونیستی و آمریکا). او چهار بعد را بررسی کرد: صلاحیت، ادله اثبات دعوا، احراز مسئولیت و جبران خسارت.

در حوزه عدالت کیفری:

- **صلاحیت:** محاکم ملی به دلیل وقوع

جنایات در خاک ایران، صلاحیت ارجح دارند. رژیم صهیونیستی به عنوان دولت به رسمیت شناخته نمی‌شود و قانون ایران (اصلاح‌شده در ۱۳۹۹) مصونیت دولت آمریکا را نادیده می‌گیرد. این امر موانع صلاحیتی را کاهش می‌دهد.

- **ادله اثبات دعوا:** مستندسازی دقیق و سریع جنایات حیاتی است. او هشدار داد که تأخیر در مستندسازی، ارزش اثباتی اسناد را در محاکم بین‌المللی کاهش می‌دهد. اسناد باید توسط نهادهای ذی‌صلاح تولید شوند، دارای امضا و تأیید رسمی باشند، و شهادت‌نامه‌ها باید معاصر با واقعه یا در فاصله زمانی معقول تنظیم شوند. اظهارات مقامات عالی‌رتبه که برخلاف مواضع رسمی کشور باشند، می‌توانند به ضرر پرونده عمل کنند (مانند رای دیوان بین‌المللی دادگستری در دعوای کنگو علیه اوگاندا، ۲۰۲۲).

- **احراز مسئولیت:** رسیدگی غیابی، برخلاف نظر سنتی، در برخی رویه‌های بین‌المللی (مانند دادگاه ویژه لبنان و آژانترین) پذیرفته شده است و می‌تواند در تحقیقات اولیه مفید باشد.

در حوزه عدالت ترمیمی:

- سادات‌میدانی بر جبران خسارت تأکید کرد و به پرونده‌های بین‌المللی مانند نیکاراگوئه علیه هندوراس (۲۰۰۸) و کنگو علیه اوگاندا (۲۰۲۲) اشاره کرد. او هشدار داد که حقوق بین‌الملل در جبران خسارت محتاطانه عمل می‌کند (مثلاً در پرونده کنگو، از ۱۳.۵ میلیارد دلار ادعا، تنها ۲۲۵ میلیون دلار پذیرفته شد). خسارات شامل خسارت به دولت، افراد، اموال و محیط‌زیست است. او پیشنهاد کرد که خسارات زیست‌محیطی ناشی از حملات به منابع طبیعی نیز مستند شوند. - **وی تأکید کرد که نظام حقوقی ایران در جبران خسارت نسبت به حقوق بین‌الملل ارجحیت دارد، زیرا امکان مطالبه خسارات تنبیهی و معنوی را فراهم می‌کند.**

سات‌میدانی به توصیه ارائه کرد: ۱. اولویت دادن به صلاحیت ملی برای پیگیری جنایات. ۲. تسریع در مستندسازی با رعایت استانداردهای بین‌المللی. ۳. دقت در اظهارات مقامات رسمی برای جلوگیری از تضعیف پرونده‌ها.

ضرورت شنیدن «تجربه بزه‌دیدگان» تأکید کرد. او انتقاد کرد که هیچ پژوهشی درباره حس و انتظارات قربانیان جنگ ۱۲روزه انجام نشده است. با الهام از پژوهش مؤسسه مکس پلانک در دهه ۲۰۰۰، او پیشنهاد کرد که پروژه‌های تحقیقاتی ملی با پایان‌نامه‌های دانشجویی به دو سطح بپردازند:

۱. **تجربه قربانی شدن:** روایت‌های قربانیان از درد و رنج، مانند ناتوانی برخی خانواده‌ها در بازگشت به

خانه‌های ویران شده.

۲. **نگرش قربانیان:** انتظارات آن‌ها از فرآیند رسیدگی (ملی یا بین‌المللی)، نتایج (کیفری یا ترمیمی) و اهداف (آشکارسازی حقیقت، جبران خسارت، یا پاسخگویی مسئولین داخلی).

محمودی هشدار داد که فرض منفعل بودن ایران و فعال بودن دشمن، ممکن است ترک‌فعل‌های داخلی را که به تشدید آسیب‌ها منجر شده، نادیده بگیرد. او از حبیب‌زاده خواست که قربانیان فرصت «گزارش دهی» داشته باشند، نه صرفاً «گزارش شدن».

بازنگری در مفهوم جبران خسارت

دکتر عباس شیری، رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، با اشاره به نظریه بیانی مجازات در نشست صبح، بحث را به «نظریه بیانی در جبران خسارت» گشاد. او ویژگی‌های

منحصر‌به‌فرد آسیب‌های جنگ را برشمرد: نامحدود بودن آسیب‌ها و قربانیان، استمرار قربانی‌گری، مسئولیت‌ناپذیری عاملان و غیرقضایی بودن فرآیند جبران. شیری تأکید کرد که دولت وظیفه دارد خسارات را از محل مطالبات از متجاوزان «تجاوز» شد، زیرا در تجاوز، مسئولیت ذاتی است. شیری همچنین از برنامه‌ریزی برای انتشار ویژه‌نامه‌ای در مجله دانشکده حقوق و برگزاری همایش بین‌المللی خبر داد.

بزه‌دیدگان (۱۹۸۵) و اصول جبران و ترمیم (۲۰۰۵). این اسناد، دو حق اساسی را برای بزه‌دیدگان تضمین می‌کنند:

۱. **رفتار منصفانه:** احترام به کرامت و همدردی با قربانیان.

۲. **دسترسی به عدالت:** ایجاد سازوکارهای اجرایی و قضایی برای جبران و ترمیم.

رایجیان، با استناد به آمار بنیاد شهید (۱۶۴ کشته و ۵۸۰۰ مجروح تا شهریور ۱۴۰۱)، جنگ ۱۲روزه را نمونه‌ای از «بزه‌دیدگی جمعی» دانست. او برای تحقق رفتار منصفانه، به اقدامات بنیاد شهید در احراز شهادت و انتشار اسامی قربانیان اشاره کرد و پیشنهاد داد که نصب بیلبرودهای یادبود و ایجاد یادمان‌ها در مناطق آسیب‌دیده، اجساد به رسمیت شناخته شدن را تقویت کند. در حوزه دسترسی به عدالت، او اقدامات اجرایی مانند تعهدات بنیاد

شهید، تسریع در تعیین درصد جانبازی، تسهیلات وزارت تعاون و خطوط مشاوره شبانه‌روزی را مأمور ارزیابی کرد، اما از کندی سازوکارهای قضایی انتقاد کرد. او به عدم صلاحیت ICC و محدودیت‌های ICJ اشاره کرد و پیشنهاد داد که ماده ۹ قانون مجازات اسلامی و تشکیل دادگاه ملی می‌توانند راهکارهای داخلی باشند.

صدای قربانیان: حلقه مفقوده

دکتر فیروز محصودی جانکی، رئیس مؤسسه حقوق جزا و جرم‌شناسی و مدیر اجرایی کنفرانس، با ابیدای نوآورانه، بر

پنل سوم: حقوق قربانیان جنگ ۱۲روزه

اکنون متولی مستندسازی جنگ ۱۲روزه است. حبیب‌زاده سه راهکار برای طرح دعوا در محاکم بین‌المللی پیشنهاد داد:

۱. **دیوان بین‌المللی دادگستری:** (ICJ) به دلیل نبود سند صلاحیت‌زا بین ایران و آمریکا، این گزینه با چالش مواجه است. هرچند ماده ۱۷ اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ممکن است مبنای بالقوه باشد.

۲. **دیوان داوری ایران-آمریکا:** این دیوان، بر اساس بیانیه الجزایر، صلاحیت رسیدگی به نقض تعهدات دوطرفه (مانند عدم دخالت) را دارد. ۳. **کنوانسیون شیکاگو:** نقض قلمرو هوایی ایران توسط هواپیماهای نظامی آمریکا می‌تواند مبنای دعوا باشد، هرچند استثنائات زمان جنگ، این مسیر را پیچیده می‌کند.

در حوزه عدالت ترمیمی، حبیب‌زاده بر محدودیت‌های شعبه ۵۵ مجتمع قضایی شهید بهشتی تأکید کرد. احکام صادره علیه آمریکا (به ارزش ۱۳۰ میلیارد دلار) به دلیل نبود اموال غیرمحمود ایرانی در آمریکا، قابل اجرا نیستند. او هشدار داد که نباید انتظارات قربانیان را بیش از حد بالا برد، اما مستندسازی دقیق می‌تواند پایه‌ای برای فشار دیپلماتیک و حقوقی در آینده باشد.

از حق‌ها تا حمایت‌ها: رویکرد بزه‌دیده‌محور

دکتر مهرداد رایجیان، عضو هیأت علمی پژوهشکده تحقیق و توسعه در علوم انسانی با تکیه بر دو دهه پژوهش در بزه‌دیده‌شناسی، بحث را به حقوق بزه‌دیدگان جنگ متمرکز کرد. او بزه‌دیدگان جنگ آمریکا و بیانیه‌های الجزایر تأسیس شد. این مرکز، با تجربه رسیدگی به ۳۹۵۵ پرونده در دیوان دعوای ایران-آمریکا و ۶ پرونده جاری در دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ)،

کیفری بین‌المللی (ICC) بود. او ایده‌ای نوآورانه برای طراحی یک اپلیکیشن ملی جهت جمع‌آوری مستندات برابر استانداردهای بین‌المللی پیشنهاد داد.

مستندسازی: کلید عدالت بین‌المللی

دکتر نوکل حبیب‌زاده، رئیس مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، با تجربه‌ای گرانسنگ در پیگیری دعایو بین‌المللی، بر اهمیت مستندسازی به‌عنوان پایه هرگونه دعوای حقوقی تأکید کرد. او تجربه تلخ جنگ ۸ساله را یادآور شد که به دلیل نبود مستندات محکم‌پسند، پیگیری غرامت را دشوار کرد. این درس، مرکز را واداشت تا در جنگ ۱۲روزه، از همان ابتدا «شیوه‌نامه مستندسازی» را به دستگاه‌های دولتی ابلاغ کند. این شیوه‌نامه، دستگاه‌ها را ملزم به ارائه گزارش‌های منظم و قابل

استناد برای محاکم داخلی و بین‌المللی کرد. حبیب‌زاده ادعان کرد که بسیاری از گزارش‌های اولیه، صرفاً وقایع‌نگاری بودند و فاقد استانداردهای قضایی بودند، اما با بازنگری و مکاتبات مستمر، بانک اطلاعاتی قابل قبولی در حال شکل‌گیری است. او خروج اتباع آمریکایی و بیانیه‌های الجزایر تأسیس شد. این مرکز، با تجربه رسیدگی به ۳۹۵۵ پرونده در دیوان دعوای ایران-آمریکا و ۶ پرونده جاری در دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ)،

طرح مسأله: ابعاد گسترده خسارات جنگ

دکتر رسول صفراهنگ، پژوهشگر ارشد مرکز مطالعات استراتژیک خاورمیانه، بحث را با آمار تکان‌دهنده‌ای از پیامدهای جنگ ۱۲روزه آغاز کرد. بر اساس گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۹۳۵ نفر در این جنگ، به شهادت رسیدند، در حالی که وزارت بهداشت آمار اولیه ۶۱۰ شهید (شامل ۳۸ کودک و ۱۰۲ زن) را اعلام کرده بود. حمله به زندان اوین به‌تنهایی ۷۵ کشته برجای گذاشت. اما سازمان دیده‌بان حقوق بشر، تعداد قربانیان را ۱۱۹۰ نفر گزارش کرده که نشان‌دهنده اختلاف در مستندات است. در حوزه خسارات مالی، استاندارد تهران از تخریب کامل ۱۲۰ واحد مسکونی و خسارت جزئی به واحدهای دیگر خبر داد و ستاد بحران سازمان نظام مهندسی تهران، خسارت اولیه را حدود ۳ هزار واحد تخمین زد.

صفراهنگ با اشاره به‌گذار از مفهوم «عدالت ترمیمی» در دوران مدرن، بر ظرفیت‌های قوانین داخلی، مانند مواد ۱۱ تا ۱۴ قانون مدنی و اصل «الاضرر» به قفقه شیعه، برای حمایت از قربانیان تأکید کرد. او به نمونه‌های جهانی مانند کمیسیون غرامت سازمان ملل در جنگ خلیج فارس، دادگاه کیفری یوگسلاوی و صندوق جبران ناتو در افغانستان (با پرداخت بیش از ۳ میلیارد دلار) اشاره کرد و تجربه جنگ اوکراین را به‌عنوان الگویی مدرن با مفهوم «جبران تناسبی» مطرح نمود. پیشنهاد‌های او شامل تشکیل کمیسیون‌های ادعاها، دادگاه تسهیلات بانکی کم‌بهره و بیمه اجباری جنگی بود. اما محور اصلی سخنانش، ضرورت مستندسازی استاندارد با الهام از «راهنمای مستندسازی جرایم بین‌المللی و نقض حقوق بشر» دیوان کیفری بین‌المللی (ICC) نیز ضروری است

کیفری یوگسلاوی و صندوق جبران ناتو در افغانستان (با پرداخت بیش از ۳ میلیارد دلار) اشاره کرد و تجربه جنگ اوکراین را به‌عنوان الگویی مدرن با مفهوم «جبران تناسبی» مطرح نمود. پیشنهاد‌های او شامل تشکیل کمیسیون‌های ادعاها، دادگاه تسهیلات بانکی کم‌بهره و بیمه اجباری جنگی بود. اما محور اصلی سخنانش، ضرورت مستندسازی استاندارد با الهام از «راهنمای مستندسازی جرایم بین‌المللی و نقض حقوق بشر» دیوان